

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

1.— ԲՈԼՈՐԱՋՈՐԻ ԱՆԱՊԱՏ ԿԱՄ ՍՊԻՏԱԿԱՒՈՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ.— Բոլորաճորի Անապատը կամ Սպիտակաւոր Աստուածածնի վանքը կը գտնուէր Սրկղունք աւանին մօտ, վայոց Ձոր գաւառին մէջ, Եկեղեցին, շինուած 1321 թուին, նուիրուած էր Սուրբ Աստուածածնին: Միասին կը յիշուի նաեւ Ս. Կարապետ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Բոլորաճորի վանահայրերէն ծանօթ են հետեւեալները.

1.— Գրիգոր վանահայր. 1322.— Պաղ. Գ. էջ 22: Ըստ Գ. Արք. Յովսէփեանի Վանքի առաջին վանահայրն էր Գրիգոր, որ իւր ճգնաւորական կեանքով մեծ հեղինակութիւն էր ստացել եւ մահուանից յետոյ էլ նորա գերեզմանը սրբաւայր հռչակուելը.— Պաղ. Ա. էջ 208:

2.— Մկրտիչ վանահայր, 1340—1346.— Պաղ. Գ. էջ 23, 25: Սա իւր ուսումը ստացած է Գլաճորի մէջ, Դաւիթ վարդապետի մօտ, որ իրեն կը նուիրէ Աւետարան մը հետեւալ յիշատակագրութեամբ. «Նուսաստ ի շարս ուսուցչապետաց Դաւիթ, շնորհեցի զսուրբ Աւետարանս Աստուածածնին, եւ առաջնորդի սուրբ Անապատին՝ Մկրտչին, հոգեւոր որդեկին իմոյ, ի յիշատակ հոգւոյ իմոյ».— Պաղ. Գ. էջ 103: Էջմիածին, 1966, Յունիս, էջ 39:

3.— Աւագտէր վարդապետ, 1476—1478, որ նորոգութիւններ կատարած է եւ եկեղեցին պայծառացուցած.— Յիշատակարանք ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 378: Պաղ. Ա. էջ 236. Գ. էջ 96:

Իւր առաջնորդութեան շրջանին, 1482 թուին, Սպիտակաւոր Աստուածածնի միա-

րաններն էին, Ստեփանոս արեղայ՝ դասաւար, Զաքարիա՝ Հէրպետ, Դաւիթ աւագ-երէց, Նահապետ Կուսակրօն քահանայ, տէր Կոստանդ, տէր Ալէքսանդր՝ փակալիւ, տէր Աթանաս, Աղաջան դպիր, Բուրթլի դպիր եւ Ոհան.— Պաղ. Գ. էջ 118:

4.— Զաքարիա վանահայր, որդի Տէր-տէրի եւ Գոնցայի, 1498.— Պաղ. Ա. էջ 237:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.— Համեստ չափով որչափական աշխատանքներ կատարուած են Բոլորաճորի Անապատին մէջ: Կրնանք յիշել հետեւեալ գործները եւ իրենց Լրկերը:

Ա.— Աւագտէր Բամասէր, Գրիչ, 1444—1475, որդի Յովանէսի եւ Մարթայի, աշակերտ անյաղթ Կիլիսոփայ Սարգսի, եղբայր՝ Տէրտէր միակեցի, Հայրապետ դրոյրի, Մուրատի եւ Պաշտուրի, ուսուցիչ՝ Ստեփանոս արեղայի, Աբրահամ արեղայի, Դաւիթ քահանայի, եւ Հայրապետ դպրի:

Օրինակած է,

1.— Մաշտոց, 1444—66 թուականներուն միջեւ, բոլորգիր. Գուլիկի Համար.— Յովսէփեան, Պաղ. Գ. 112—2:

2.— Յայսմաւուրք, բոլորգիր, օրինակուած 1458ին, որուն մէկ մասը գրած է Աւագտէր կրանաւոր: Ստացողներն են Յովհաննէս եպիսկոպոս եւ եղբայրը Ալէքսան քահանայ.— Պաղ. Գ. 112—4: Պայիկեան, Յիշատակարանք ԺԵ. Դարի, էջ 114:

3.— Աւետարան, 1475ին, Սատաղայի եւ կենակցին Դիւշատի խնդրանքով.—

Սողոմոն Գ. էջ 93: Յիշատ. Ժե. դարի, էջ 375-7:

Բ. — Դաւիթ Երեց, Գրիչ, 1459-1487, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի աշակերտ իր հօրեղբոր՝ Աւագաբէր Վարդապետի: Օրինակած է Սրկղունի դիւղին մէջ:

1. — Աւետարան, 1459ին, ճառ ոտաւ Լրանիկ և սրբաւոր տէր Երեմիայ արեղայի. — Նոստրաբ, էջ 192: Յիշատ. Ժե. դարի, թիւ 158:

2. — Աւետարան, 1461ին, Մկրտիչ քահանայի համար. — Յիշատ. Ժե. դարի, էջ 157:

3. — Աւետարան, 1473ին, տանուէր Սիրականի պատուէրով. — Յիշատ. Ժե. դարի, էջ 346:

4. — Աւետարան, 1475ին, Բարկուշատեցի Շահաբէրի խնդրանքով. — Յիշատ. Ժե. դարի, էջ 377-8:

5. — Ճառնտիր, 1478ին, տէր Սարգիս արեղայի համար. — Յիշատ. Ժե. դարի, էջ 427-8:

6. — Շարական, 1487ին, Քի յրնտիր օրինակէ. — Սողոմոն Գ. էջ 96:

Գ. — Արքայաւոր արեղայ. Գրիչ. Մարկոզ և Կազմող, 1475-1496, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի, աշակերտ իր հօրեղբոր՝ Աւագաբէր Վարդապետի, եղբայր տէր Զաքարի,

Մարգարէի, Յակոբի և տէր Դաւիթ փրկատփային: Ուսուցիչ Նահապետ արեղայի: Իր գործերէն ծանօթ են,

1. — Աւետարան, զրուած Աւագաբէրի ձեռքով, 1475ին, Արքայաւոր ծաղկած և կարգած է. — Սողոմոն Գ. էջ 93:

2. — Աւետարան, զրուած է Դաւիթ երէցի ձեռքով, 1475ին, Արքայաւոր նկարազարդած է. — Սողոմոն Գ. 95:

3. — Ճաշոց, նորոգած է 1476ին, իր եղբոր Զաքարի արեղայի հետ. — Յիշատ. Ժե. դարի, թիւ 501:

4. — Աւետարան, օրինակած է 1482ին, բոլորգրով: Թուղթը կոկած է Նահապետ արեղայ. — Սողոմոն Գ. 117-8:

5. — Մանրութեամբ, բոլորգրով օրինակած է, նկարազարդած և կարգած 1484ին. — Տաշեան, Յուսէպ, թիւ 403:

6. — Աւետարան, զրուած Գրիգոր Արեղայի ձեռքով, 1496ին, իսկ Արքայաւոր ծաղկած է Ստաթէի վանքին մէջ. — Սողոմոն Գ. էջ 120:

Դ. — Զաքարի արեղայ. Գրիչ, Մարկոզ և Կազմող, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի, եղբայր Արքայաւոր արեղայի, որուն հետ միասին՝ հիշած և փոսած Ճաշոց մը նորոգած է 1476ին, ճառ աշխատանքով. — Սողոմոն Գ. 116-7: Յիշատ. Ժե. դարի, թիւ 501:

2. — Ն Ո Ր Վ Ի Ր Ա Պ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Սողոմոն Վերապի վանքի կը գտնուի Հայաստանի երբեմնի մայրաքաղաքին Արտաշատի մօտ, Երասխ գետի ձախ ափին: Արտաշատի այդ վերապի մէջ Գրիգոր Պարթև, Հայաստանի ապագայ լուսաւորիչը, բանտարկուած է երկար ժամանակ, չէր բնակում քրիստոնէական (Աղա-

թանգեղոս, Վենետիկ, 1930, էջ 99, 101, 106. — Արարատ, 1913, էջ 155:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Սողոմոն Վերապի վանքին վերաբերեալ պատմական և մշակութային անդնկութիւնները կրնանք ամփոփել հետևեալ ձևով:

1.— Ներսէս Շինգ, 641-661.— Յովհանն Կաթողիկոս կր գրէ թէ Ներսէս «չինչ տաճար սրբութեան եւ ի վերայ Վերապի Սրբոյն Գրիգորի, ուր ի մէջ թունաւորացն թաղեալ առաքելանուէր այրն Աստուծոյ, զկամակոր վիշապին ջախջախեաց զգլուխ, ի մեռելութենէ խորոց կոապալտութեան վերածելով զՀայաստանեայս ի լոյս փառաց Որդւոյն Աստուծոյ»։— Պատմութիւն, Երուսաղէմ, 1867, էջ 106:

2.— Վարդան Վրդ. Արեւելցի, իր կեանքին վերջալոյսին, իւր Վերապի Վանքին մէջ ուսուցչութեամբ պարապած է տաճնակ մը տարիներ. ունեցած է 40 աշակերտներ (Հայոց Նոր Վկաները, էջ 105), եւ հոն ալ վախճանելով թաղուած է անդ (1271): Այլառեղ զանուած շրջանին դրած է իր մէջ զործը, «Յաղագս Քահանայութեան»։— Տպ. Մեծ Մաշտոց, Կ. պոլիս, 1807, էջ 342:— Նոյնպէս հոգ սկսած է գերելու Դանիէլի Մեկնութիւնը, 1267ին, զոր աւարտած է յաջորդ տարին Աղլոյ Վանքին մէջ:

Ս. Յ. Զեռագրատան թ. 1456 նոտրագիր ժողովածոյին մէջ հանդիպեցանք հետեւեալ հատուածին,

«Այս է պատմութիւն զոր աշօք մերովք տեսաք զպատմն նշխարաց Բ վարդապետացն, Վարդանայ եւ Ներսէսի Շինգի ի իւր Վերապի բերանն, եւ գրեալ էր յիւրեանց կոնտակն, թէ ես Վարդան վարդապետս եւ Ներսէս հայրապետս ի փոքունց ի վեր ուխտագիր եղաք միմեանց հետ թէ զկուսութիւնն սբ. պահմք որչափ որ ի մարմնի եմք եւ երթամք յերուսաղէմ լուսաբողոքի դերեղմանին սպասաւորութիւն առնեմք մինչեւ ի մահ: Եւ զնացեալ մեր սպասաւորութիւն արաք սբ. լուսաբոլիս գերեղմանին ժԴ: Յետոյ տեսաք ի գիր ծաղկոցին Գ բան գրած. մին թէ դատաստանի աւրն Գաբրիէլ զփողն նախ ի իւր Վերապին հնչեցուցանէ, որ ելանէ Սբ. Լուսաւորիչն Եւ առնէ զՀայոց ազգին եւ երթայ ի դատաստան: Բ բան գրած էր թէ Լուսաւորիչն ժԳ տարի ի իւր Վերապին որչափ որ եկաց, ամէն շաբաթ երկկուսն ի յընթրեաց

ժամն, դասուք հրեշտակօք իջանէր Գ, առ Լուսաւորիչն Գրիգոր ի մէջ Վերապին ասել եւ լսել առնէր հետ Գրիգորի Լուսաւորիչն, միթիթաբէր զնա մինչեւ յԲշի առաւօտուն, որ կայնէ ԼԶ սահաթ, եւ ապա կու համաբառնայր յերկինս Եւ Գ բան գրած էր թէ ի յորորոք դասէ հրեշտակացն Գ հրեշտակ պահապան էր գրեւ Լուսաւորիչն, որ կու սպասաւորէին նոյն, Տեսաք որ այդ խոր սնդուեղքն երկինք էր դարձեր, վստն որոյ ելաք թողաք զԵրուսաղէմ եւ հեկեալ բնակեցաք աստ ի իւր Վերապս մինչեւ կատարեցաք մահուամբ: Ահա զայս գրեցաք, ի թըվին Զ եւ ժԲին, մեղ կտակ եւ ձեզ յիշատակ» (Թղ. 26ր):

3.— Ստեփանոս Վարդապետ, 1271ին, «առ դրան Սրբոյ Վերապին», Գրիգոր Դիւսացիի գիրքը կը նուիրէ ԲՆեցի Գրիգոր Վարդապետին։— Ողբակեանք, Գ. էջ 154 (60):

4.— իւր Վերապի Վանքին մէջ երկար տարիներ (1409-?) ճգնած է Վիրակոս Վրդ. Ուսաբաստեցի, եւ այդ պատճառով կոչուած է Վիրապեցի: Սա կաթողիկոսութեան կոչուեցաւ 1441ին, բայց հազիւ երկու տարի նստած էր երբ դահէն վար առին զինքը։— Աղգապատում, էջ 2111-2130:

5.— Անտոն Եպս. Խոր Վիրապայ, 1441 թուին մասնակցած է Վաղարշապատի Աղդային ժողովին։— Աղգապատում, էջ 2106:

6.— Մանուէլ Եպս. Խոր Վիրապայ, 1603-1628, կը յիշուի իրրեւ բարեկամ Սահակ Եպս. Գառնեցիի, որ Մեկնութեան կաթողիկոս օրհնուեցաւ 1623ին։— Ա. Դիւրեթեցի, էջ 12, 17, 235: Աղգապատում, յօդ. 1633:

7.— Մարգարէ Դպիր, 1662ին օրինակած է մէջ Աւետարան, Ջամալի յիշատակին։— Մ. Արք. Սմբատեանց, Գեղարքունի, 1895, էջ 52:

8.— Ոսկան Աքեղայ, 1671ին օրինակած

է մէկ Աղաթանկեղոս, նոտրողիր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3825:

9. — Դաւիթ Արքեպիսկոպոս, 1661–1681, նորոգած եւ պայծառացուցած է Խոր Վերապը եւ իր թեմը, ինչպէս կը վկայեն հետեւեալ յիշատակարանները:

Ա. — Ձեռ. Աւետարան: Գրիչ Պետրոս երէց, տեղի Արկուռի գիւղ, թուական ՌՃԻ = 1671:

«Ի Հայրապետութեան սուրբ էջմիածնայ Յակոբ Ջուղայեցուն, ի նորոգումն եւ ի շինութիւն Սուրբ Վերապին, առաջնորդ եւ վերակացու Դաւիթ Վարդապետ բարունակեալ» (Ցուցակ Ձեռագրաց Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 175):

Բ. — Ձեռ. Ս. Բ. Թ. 1797 Աւետարանի յիշատակարանէն (էջ 412): Գրիչ Պետրոս երէց, տեղի Արկուռի գիւղ, թուական ՌՃԻԴ = 1675:

«Ի յառաջնորդութեան վանորէքոյ Դաւիթ բաբունապետի արհեսպիսկոպոսի, որ նորոգէ զամենայն եւ լուսաւորէ եւ պայծառացուցանէ եւ մեծամեծն կացուցանէ զԽոր Վերապն եւ զայլն ամենայն, որ ոչ կարեմբ լեզուաւ համարուել զնա»:

Գ. — Աւետարան «... Գրեցաւ ի թեմն Վերապայ, ի ձորն յԱրծայ, ի դիւղն որ կոչի Ճառմառիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսիս, ի թուականին Հայոց ՌՃԻԵ [= 1676], ... յեպիսկոպոսութեան թեմի եւ

վիճակիս Վերապա Դաւիթ սրբադան վարդապետի, որ նորոգեաց եւ լուսաւորեաց զԽոր Վերապն եւ դիւր թեմն...»: Գրիչն է Յովհ. Երէց. — Գօսեան, Ցուցակ Ձեռագրաց, 1964, Վիեննա, էջ 66:

Իր ստորագրութիւնն ալ կ'երեւի — Իրբիս՝ Դաւիթ վրդպ. Վերապցի — ներքեւը այն աղբրանաց գիւղին, զոր էջմիածնի միաբանութիւնը ուղղեց եղիազար Այնթապցի կաթողիկոսին, 1681 թուին, հրաւիրելով զինքը Ս. էջմիածնի Մայր Աթոռի Հայրապետութեան. — Աղբաւարաւում, յօդ. 1808: Ցուցակ Ձեռագրաց Երուսաղէմի, Բ. Հատոր, 1953, էջ 84:

10. — Սիմէոն Կրդ. Երեւանցի, ցաւով կը տեսնէ թէ Վանքը ժամանակի ընթացքին ամայացած, տաճիկներու ձեռքը ինկած եւ դոմի վերածուած է: Ուստի ջանադիր կ'ըլլայ զայն ազատելու այդ անարդ վիճակէն: Իր ջանքերը յաջողութեամբ կը պսակուին. Վանքը կը մաքրուի եւ կը վերաշինուի: Կաթողիկոսը, 1765 թուին, առաջնորդ կրկարդէ եւ միաբանութիւն կը հաստատէ ըստ առաջնոյն. — Ջամբա, էջ 280–281:

11. — Ժամանակի ընթացքին Վանքը դարձեալ կ'ենթարկուի բնական եւ մարդկային աւերումներու: Կարեւոր նորոգութիւններ կը կատարուին ՎԼՀ. Տ. Վաղգէն Կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ եւ Գալիֆոսեանի Հայոց դրամական օժանդակութեամբ. — էջմիածին, 1966, Ապրիլ, էջ 30–34:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ